

עקרונות יסוד של המשפחה ביהדות

מערכת החינוך הדתי משקיעה מחשבה רבה בנושא "חינוך לחיי משפחה". חשוב מאוד לחדד את הגישה הבסיסית לנושא זה בתחום הערכי.

א. בינינו לבין "העולם"

בנושא זה של המשפחה היהודית, יש צורך להבהיר הבדל יסודי הקיים, לדעתי, בין השקפת העולם הרווחת בעולם החילוני על המשפחה, המקובלת לפחות על חלק מהציבור, לבין השקפת היהדות על המשפחה.

לפי השקפת העולם הנ"ל, המשפחה היא תוצאה של קשר, שנוצר בין אנשים כדי לספק צרכים ביולוגיים, חברתיים וכדו'. כדי לעגן קשר זה במסגרת לגיטימית, מקימים את התא החברתי הזה, הנקרא משפחה. חברה, שתמצא לנכון לתת לגיטימציה להתקשרות בין בני-זוג שלא על בסיס התא המשפחתי המקובל, לא תראה צורך בהקמת משפחה דווקא, אלא אולי תעדיף התקשרות חברתית על בסיס אחר (ראה תופעות של ביטניקים בעבר, וחיים משותפים ללא התקשרות משפחתית, שקיבלו ומקבלים כיום לגיטימציות חברתיות). המשפחה, לפי תפישה זו, היא מכשיר - אמצעי טכני, משפטי להתקשרות בין בני-זוג. ניתן להעז ולומר, שהיא תופעה של "בדיעבד" ולא של "לכתחילה" (כך, על כל פנים, מתקבל מהשקפתם של קבוצות חברתיות אחדות).

כל זה שונה, כמובן, בתפישת היהדות. היהדות רואה בנישואין, למען הקמת התא המשפחתי, חובה מוחלטת, תוצאה של ציווי אלוקי. להקים משפחה זו מצוה, זו תוספת קדושה (קידושין). זה גם ערך בפני עצמו ולא מכשיר ואמצעי בלבד.

ב. המשפחה כהמשך יצירתו של הקב"ה

על הפסוק "כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות" מובא בזוהר (זוהר חדש בראשית ח):

אמר לו הקב"ה לאדם: עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה. מכאן ואילך אתה תשתדל בה.

מלאכת היצירה לקיומם של העולם ושל החברה האנושית חייבת להימשך. הקב"ה הביא את העולם למדרגה כזאת של פיתוח ושלמות, שאדם חייב ליצור ולהמשיך את היקום.

המשפחה היא המוקד להמשך יצירתו של הקב"ה. מכאן נבין גם את המחלוקת בין ר"א, רבי עקיבא ובן עזאי (יבמות סג, ב):

תניא, רבי אליעזר אומר: כל מי שאינו עוסק בפריה ורבייה, כאילו

שופך דמים ... רבי עקיבא [יש הגורסים, רבי יעקב] אומר: כאילו ממעט את הדמות ... בן עזאי אומר: כאילו שופך דמים וממעט את הדמות.

מדוע מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו ממעט את הדמות? כי אינו עושה את התפקיד שהקב"ה הטיל עליו, תפקיד שבזמן הבריאה היה של הקב"ה עצמו. האדם שאינו מקים משפחה ועוסק בפריה ורביה אינו ממשיך בעשייתו של הקב"ה. וממשיכה הגמרא:

אמרו לו לבן עזאי: יש נאה דורש ונאה מקיים; נאה מקיים ואין נאה דורש - ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים [בן עזאי לא נשא אשה]. אמר להם בן עזאי: ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה. אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים.

תשובה זו של בן עזאי היא תשובה מצטדקת, הנכונה אולי רק בדיעבד, כי לכחתילה קיימת חובה להקים משפחה.

דוגמא נוספת לערכה של הקמת משפחה מצויה גם בתחום ההלכתי. במשנה (גיטין ד, ה) שנינו:

מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד - דברי בית הלל. אמרו להם בית שמאי: תיקנתם את רבו [המפיק תועלת מן העבד] ואת עצמו [העבד] לא תקנתם - לישא שיפחה אי אפשר, שכבר חציו בן חורין; בת חורין אי אפשר, שכבר חציו עבד; יבטל?! והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה ... אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו. וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי. תפישתם של ב"ה וגם של ב"ש היא, שיצירת המסגרת המשפחתית קובעת גם בדברים הנוגעים לתחום הממוני, מפני שזו יצירה ערכית והיא עומדת מעל לכל שיקול ממוני של צד זה או אחר.

ג. המטרות של המשפחה היהודית

כבר הדגשנו, שבמסגרת המשפחה וקיום מצוות פרו ורבו עוסק האדם בהמשך יצירתו של הקב"ה. שמא נבוא ונאמר, שהיהדות רואה את הקמת המשפחה אך ורק לצורך פרו ורבו?! אכן זו תכלית חשובה, אך היא אינה היחידה - היצירה המשפחתית נועדה ליצור שותפות שיש בה שלמות. זאת ניתן ללמוד מהדברים הבאים:

התורה מציינת בפרשת בראשית: "לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו." הדבר תמוה, וכי רק היות האדם לבדו אינו טוב, והלא כל בעלי החיים נבראו זכר ונקבה, מה המיוחד איפוא באדם? ניתן להשיב על כך ע"פ דברי הראב"ד בספרו בעלי הנפש (בהקדמה דף ב' סע"א וריש ע"ב; דבריו הובאו גם בהקדמת הטור לאבן העזר). הוא מבאר, שאצל החיות תפקיד הנקבה הוא לדאוג לקיום המין, וכל מערכת היחסים בין הזכר לנקבה אצל בעה"ח היא רק, ואך ורק, לצורך קיום המין. לכן הקשר

הוא מקרי ולא קבוע, גופני רגעי בלבד. לכן, כל אחד מבני הזוג בבעלי-החיים נברא בפני עצמו, והולך לדרכו לאחר הקשר הגופני. בדרך כלל אין הם מיוחדים זה לזה. לא כן הקשר של האדם - אצלו נאמר "או חברותא או מיתותא". בשם ה"ר אריה לויין זצ"ל שמעתי: אדם זקוק לאדם נוסף, שיהיה עמו כדי לחלוק עימו את חויותיו, לשמוח בשמחתו, לספר דאגותיו. בשל דרגתו הרוחנית הוא זקוק לשותפות (לא רק לבת-זוג "טכנית" לקיום המין האנושי). זאת הכוונה בפסוק "לא טוב היות האדם לבדו" - לא בגלל המשך קיום המין לא טוב הדבר, אלא בגלל שדרגתו הרוחנית של האדם מחייבת אותו להתקשרות קבועה עם אשתו, ודבר זה יכול להתרחש רק מתוך התאמה מלאה. לכן מובן גם מדוע, בניגוד לשאר בני-הזוג בעולם החי, רק האשה נבראה מצלעו של בן זוגה, האדם, ולא מהאדמה. כדי ליצור קשר והתאמה מלאים היא צריכה להיות כאבר מגופו.¹

מכאן נוכל להבין את הפסוק (בראשית ה, ב) "זכר ונקבה בראם ... ויקרא את שם אדם. " וכן הבין ר' אליעזר בגמ' (יבמות סג, ב) "כל אדם שאין לו אשה אינו אדם" - אין זו שלמות. לכן גם אדם שקיים מצות פריה ורביה, ואף אשה שאינה בת בנים, אל להם להישאר בודדים, אלא מצות חכמים חלה עליהם להינשא (רמב"ם, הל' אישות טו, טז).

כבר הדגשנו בראשית סעיף זה, שמצות פרו ורבו - קיום המשך הדורות - היא תכלית חשובה של המשפחה בתפישת היהדות, ואף קיימת הלכה בשו"ע אה"ע קנד"י: "נשא אשה, ושהתה עמו י' שנים ולא ילדה - יוציא ויתן כתובה." אך יש לזכור, שגם בפסיקת הלכה זו נחלקו והתלבטו הפוסקים. הרמ"א באותה הלכה מעיר: "ויש אומרים, דכל זה דלא הוליד כלל; אבל אם הוליד זרע קיימא, אע"פ שלא קחיים עדיין פריה ורביה, אין כופין להוציא. ובזמן הזה אין לפוף פלל." הרי שההלכה על זוג שלא קיים מצות פו"ר, שחייב להיפרד, שנוייה תוך סייגים רבים והתלבטות. ועיין עוד בענין זה דברי הרמ"א שם בסי' א, ג, וכן ההלכה שם, שאין מקפידים עם אדם שלא קיים מצות פריה ורביה, ובא לישא אשה שאינה בת בנים, כגון עקרה או זקנה וכו'. בכל מקרה יש לזכור, שמצות פריה ורביה היא מצוה חשובה בפני עצמה, וחכמים ראו צורך שמסגרת המשפחה תאפשר את קיומה. אך הצורך לקיימה במסגרת המשפחה אינו מפחית מקיום המשפחה כערך בפני עצמו.

נסכם אפוא ונאמר: המשפחה היהודית היא ערך של יצירת השלמות בבריאה ושל המשך יצירתו של הקב"ה, ואין היא מחוזה רק "פתרון" לבעיה אישית וחברתית זו או אחרת. אם היהדות דורשת בהשקפתה להשיג ערך זה, הרי שיש בכוחה או בזכותה גם להתערב ולקבוע מה דמות תהיה למשפחה כדי שתהווה את הערך הרצוי. מכאן דיני המשפחה ומנהגיה השונים. אילו

1. רעיון זה שמעתי משמו של הרב אברהם יצחק נריה זצ"ל. השווה למסופר על ה"ר אריה לויין זצ"ל בספר "איש צדיק היה", שבא לרופאו עם אשתו ואמר "כואבת לנו הרגל".

היתה המשפחה רק פתרון, שהחברה יצרה עבור הבודד, מה זכות יש למישהו להתערב בה?!

ד. האשה במוקד המשפחה

כבר הבלטנו את מטרות המשפחה היהודית בקיום מצות פרו ורבו וביצירת השלמות ע"י הקשרים האמיתיים - הרוחניים - בין איש לאשתו. האשה היא העמוד המרכזי למטרות אלו, ומכאן מעמדה של האשה כעמוד התווך בבית - במשפחה. על הפסוק (בראשית כד, טז) "ויביאה יצחק האוהלה שרה" דורש המדרש (בראשית רבא ס):

את מוצא, כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ענן קשור על אוהלה. וכיון שמתה, פסק אותו הענן. כיון שבאת רבקה, חזר אותו הענן. כל ימיה שהיתה קיימת, היו דלתות פתוחות לרווחה. כיון שמתה שרה, פסקה אותה רווחה. וכיון שבאת רבקה, חזרה אותה הרווחה. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היתה ברכה מושלכת [קיימת] בעיסה, והיה הנר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת באוהלה. וכיון שמתה, פסקו. כיון שבאת רבקה, חזרו.

כל הדברים שהמדרש מפרט הם סמלים. ענן הוא סמל לשכינתו של הקב"ה - לרוחניות. כשיש שלמות אמיתית של משפחה, יש תוכן רוחני בבית. דלתות פתוחות לרווחה הם סמל למעשה החסד הנעשים בבית - הכנסת אורחים, בית פתוח, עזרה לזולת, יחסים חברתיים אמיתיים וכו'. ברכה בעיסה היא סמל לכלכלת הבית, לשפע החומרי שמביא לידי שלמות וביטחון. נר דולק הוא סמל לתורה, כלומר לבית שמתקיים ברוח התורה והמצוות, והוא אף סמל לשמחה ששרויה בבית.

את כל הדברים הללו, הנחוצים לאותה שלמות ששמה "משפחה", הביאה האשה שרה. אברהם, על אף שהיה גדול האומה, הוא לבדו לא יכול היה להביאם. ברור אפוא מה תרומתה של האשה במסגרת המשפחה. עד כמה עמוקה השפעת האשה על עיצוב אופיו ומעשיו של הבעל, ומכאן על כל הבית - המשפחה, נוכל ללמוד מדברי המדרש (בראשית רבא ז):

מעשה בחסיד אחד, שהיה נשוי לחסידה אחת, ולא העמידה בנים. עמדו והתגרשו זה מזו. הלך ונשאה לרשעה אחת, ועשתה אותו רשע. הלכה זו ונישאה לרשע אחד, ועשתה אותו צדיק. הרי שהכל מן האשה.